

(De økonomiske) effektene av beskyttelsen av det norske landbruket

Semesteroppgave i POL2012

Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU Høsten 2021

Antall ord: 3349

1. Innledning

I skrivende stund, 14. oktober 12:18, kommer den nye regjeringen ut på Slottsplassen. En måned og én dag etter valget har det blitt satt sammen en ny regjering bestående av Arbeiderpartiet og Senterpartiet. Den siste måneden har det vært stort fokus på forhandlingene, og i går ble Hurdalsplattformen presentert. I dette dokumentet har det blitt lagt frem de politiske sakene de to partiene er enige om å føre de neste fire årene, blant annet innenfor landbrukspolitikken. Landbruks- og distriktspolitikken har vært en svært sentral del i Senterpartiets politikk og valgkamp, og det ser nå ut til at den kommende landbrukspolitikken vil bli formet etter deres premisser. For å beskytte norsk landbruk vil den nye regjeringen «sikre importvernet for norsk jordbruk», «sette et mål for selvforsyningsgrad av norske jordbruksmatvarer» og «sikre norske interesser, herunder norske landbruksinteresser» (Hurdalsplattformen, 2021, s. 12, s. 18). Denne politikken tilsier at det vil bli brukt mer penger for å beskytte det norske landbruket, sist gang Senterpartiet var i regjering var Norge i toppen når det kommer til støtte til landbruket i perioden 2010-2013 blant OECD-landene (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 43). Denne oppgaven skal se nærmere på effektene av en så støttende politikk til landbruket, spesielt de økonomiske effektene av proteksjonisme i denne sektoren, derfor lyder problemstillingen slik: Hva er de økonomiske effektene av en proteksjonistisk politikk av agrikulturen, og burde Norge drive slik politikk?

Denne oppgaven starter med en redegjørelse av de sentrale begrepene for denne oppgaven, spesielt proteksjonisme, videre vil det bli presentert ulike teorier rundt dette konseptet, og hva man kan forvente av ulike utfall. Etter det teoretiske vil relevante data og empiri bli presentert, her er det lagt vekt på de økonomiske kostnadene av tidligere proteksjonistisk politikk. Avslutningsvis vil empirien presentert bli sett i lys av det teoretiske fundamentet som har blitt lagt frem. Til slutt vil det forekomme en konklusjon om hvordan, fra et politisk økonomisk standpunkt, Norge burde åpne jordbruket sitt for frihandel, selv om dette vil ha implikasjoner på sosiokulturelle faktorer i samfunnet.

2. Teori

For å kunne konkludere med de økonomiske effektene av en proteksjonistisk politikk er det essensielt å se på hva proteksjonisme er, hva som er motparten til proteksjonisme, eksisterende teorier rundt dette fenomenet, og hvordan tidligere litteratur ser på effektene av slik politikk. Proteksjonisme handler om å begrense internasjonal konkurranse i et land, dette

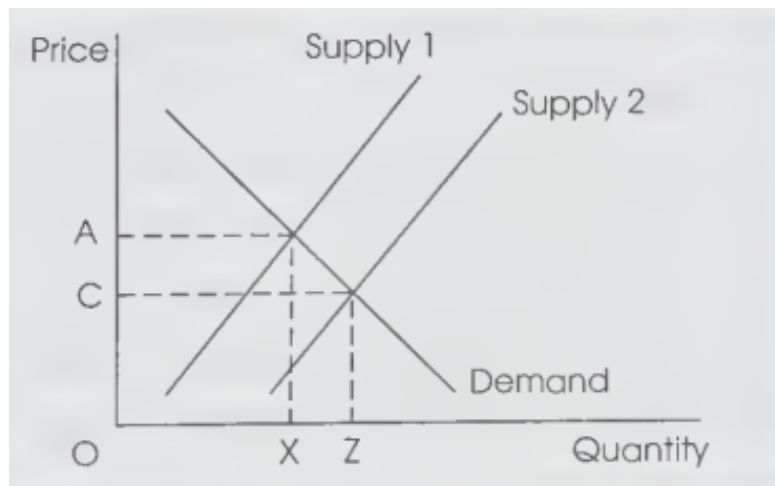
gjøres ved å sette opp handelshindringer, og dermed gjøre det dyrere for utenlandske produsenter å tilby varene deres i det proteksjonistiske landet (Røste, 2019, s. 194). Produsenter i hjemlandet trenger ikke tilpasse seg internasjonale aktører, og kan selv justere prisene i det nasjonale markedet etter deres premisser. Politikk som promoterer slik proteksjonisme kan gjøre det for å skjerme ulike sektorer fra utenlandsk konkurranse. Slik skjerming oppstår for at egne innbyggere skal få tilgang til sine egne inntekter og arbeidsplasser, og for å unngå at disse virksomhetene heller etablerer seg i utlandet (Røste, 2019, s. 195). To viktige proteksjonistiske midler for å sikre nasjonale produsenter sin posisjon i det nasjonale markedet er offentlige støtteordninger i form av subsidier, og importvern ved bruk av toll (Røste, 2019, s. 195). Norsk landbruk nyter som nevnt i innledningen godt av disse offentlige subsidiene fra den norske stat. De faktiske tallene rundt dette og mer empiri blir lagt frem videre i teksten. Det kan se ut til at argumentene og støtten for denne proteksjonistiske politikken ikke kommer av manglende informasjon rundt kostandene av proteksjonisme, men heller at proteksjonisme ivaretar andre formål (Nguyen, Spilker & Bernauer, 2021, s. 405). Økonom Dani Rodrik forklarer hvordan internasjonal handel og globalisering truer nasjonale demokratiske strukturer. Han beskytter proteksjonisme ved å forklare hvordan nasjonal produksjon gir en trygghet innenfor områder vi selv kan regulere, og at denne tryggheten ikke eksisterer på samme måte hos internasjonale produsenter. De områdene vi kan regulere innenfor nasjonal produksjon, som også er veldig relevant for jordbruk, er arbeidsvilkår, helse- og sikkerhetsstandarter og skattlegging av nasjonal produksjon (Rodrik, 2012, s. 178-184). Det argumenteres også for landbruksstøtte ved at slike subsidier holder livet i distriktene i Norge. I noen lokalområder kan det se ut til at slik primærnæring er den eneste næringen med arbeid i dette området, men at den ikke er lønnsom nok for å opprettholde befolkningen (Røste, 2019, s. 234).. Derfor er offentlig støtte eneste måten disse lokalsamfunnene kan overleve, slik sett kan det se ut til at det finnes en viten rundt de økonomiske tapene, men at dette er verdt det for å opprettholde disse ulike samfunnene (Røste, 2019, s. 234). Landbrukssektoren, samt fiskeri, er heller ikke omfattet av EØS-avtalen, og dette kommer igjen av disse sektorenes viktighet i distriktpolitikk (Røste, 2019, s. 211). Støtten til de ulike lokale områdene er varierende, dette kommer av at kun 2,2% av norsk landareal er dyrkbar jord (The World Bank, 2018), derfor må støtten kanaliseres for å kunne gi tilpasset støtte til de ulike topografiske forutsetningene, gode områder får mindre støtte enn distriktene, dette blir illustrert senere.

Proteksjonismens mål er å slå tilbake mot effektene av globalisering og frihandel. En verden uten proteksjonisme vil fremme professor i globale studier Manfred B. Steger sin

definisjon av økonomisk globalisering: «*Economic globalization refers to the intensification and stretching of economic connections across the globe*» (Steger, 2020, s. 38). Med færre handelsbarrierer og tollar vil det være lettere for økonomiske aktører å strekke innflytelsen sin over flere og større markeder, og markedet vil etter hvert strekke seg til et globalt nivå. Argumentene for slik fri internasjonal handel baserer seg som regel på to hovedargument fra økonomien, *komparative fortrinn* og *næringsintern handel* (Røste, 2019, s. 191-192).

Teorien om komparative fortrinn er skapt av den britiske økonomen David Ricardo, og forklarer hvordan hvert land tjener på å spesialisere seg innenfor ulike sektorer for produksjon. Selv om land A kan produsere to ulike varer billigere enn land B betyr ikke det at all produksjon burde skje i land A, da utgjør ikke land B noe nytte. Land A burde heller produsere varen med lavest relativ kostnad, så kan land B produsere den andre varen. Ved å sammenligne de to landenes marginale mulighetskostnader (*marginal opportunity costs*) vil land A ha en komparativ fordel ved produksjon av den ene varen, og land B vil ha en komparativ fordel ved produksjon av den andre varen (Røste, 2019, s. 191). Disse komparative fordelene kommer av ulike land sine ulike forutsetninger for produksjon. Dette kan eksemplifiseres med hvordan Norge selger skipsfart, siden dette er noe vi kan, men importerer eksotiske jordbruksvarer, siden klimaet vårt ikke tillater produksjon av slike varer (Røste, 2019, s. 192). Ifølge Ricardos teori vil det dermed være gunstig for land A og B å spesialisere produksjonen sin på varen med lavest relativ kostnad. Når disse landene så handler med hverandre vil begge to anskaffe seg begge varene til lavest mulig kostnad.

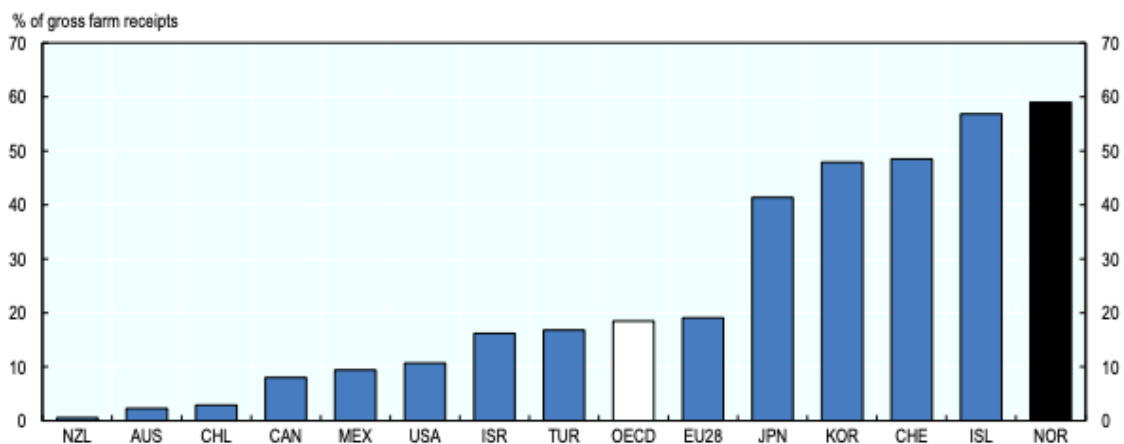
Teorien om næringsintern handel kommer som et resultat av komparative fortrinn. Komparative fortrinn vil resultere i mer internasjonal handel, som vil si at konsumentene vil få tilgang til et større marked, tilbudet vil øke for konsumentene, og konkurransen vil spisse seg for produsentene. Dette er næringsintern handel, selv innenfor samme næring vil det bli et høyere tilbud, slik at konsumentene vil kunne ha bedre muligheter til å nå sine behov (Røste, 2019, s. 192). Dette kan eksemplifiseres ved å se på bilmarkedet, alle biler har fire hjul og kan kjøre fra ett sted til et annet, men med komparative fortrinn og næringsintern handel vil bilisten få et større utvalg av biler som forhåpentligvis kan tilpasse deres ulike behov (Røste, 2019, s. 193). Hvis det ble ført en proteksjonistisk politikk, ville konsumentene innenfor det nasjonale markedet kun ha sine egne nasjonale produkter å velge mellom. Konkurransen mellom produsentene ville også sunket på grunn av færre konkurrenter i markedet. Dette gjenspeiler grunnleggende økonomiske teorier om tilbud og etterspørsel, som illustrert i Figur 1 vil et internasjonalt marked i motsetning til et nasjonalt marked føre til et høyere tilbud, som igjen fører til lavere pris for konsumenten.

Figur 1. Skifte i tilbud/"supply" (Stilwell, 2012, s. 157)

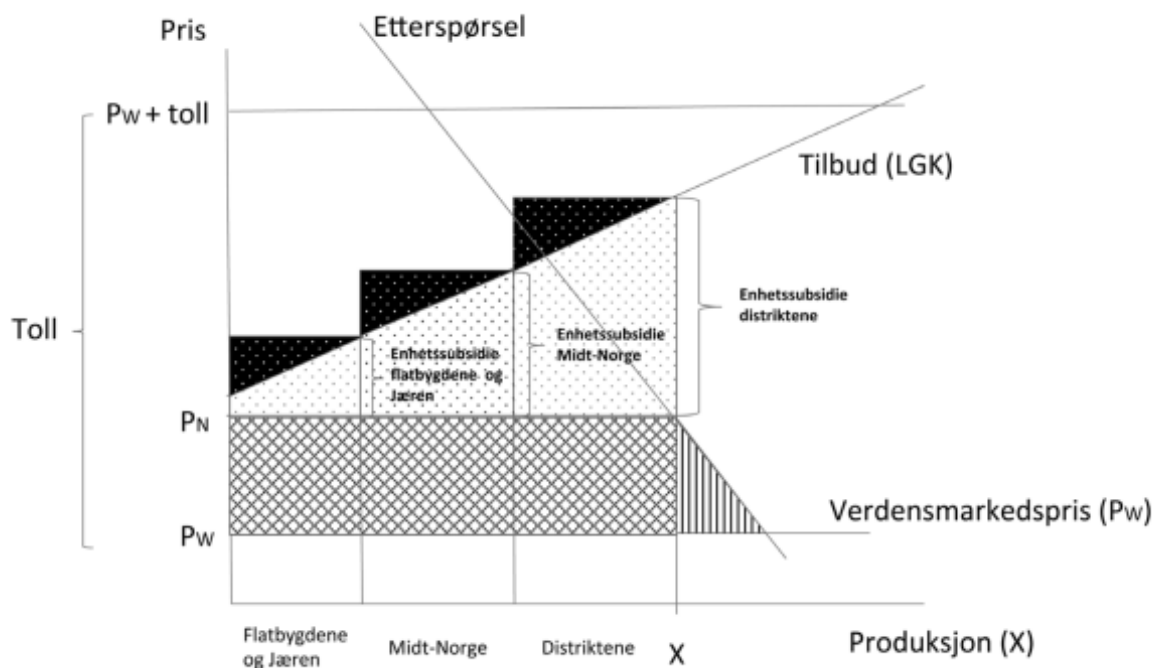
3. Empiri

For å kunne argumentere for eller mot en proteksjonistisk politikk i et politisk økonomisk perspektiv er det først viktig å se nærmere på de økonomiske resultatene av politikken ført i dag. I dag er Norge OECD-landet som tilbyr høyest støttenivå til jordbrukere av resten av OECD-landene, hele 59% av bønders lønninger kommer av offentlig støtte (OECD, 2021, s. 147). Denne støtten er tre ganger så høy som gjennomsnittlig liknende støtte hos de andre OECD-landene, dette er illustrert i Figur 2, hentet fra OECD. For å illustrere hvor høyt dette støttenivået er i forhold til andre land påpeker OECD hvordan verdien av denne støtten til norsk landbruk er høyere enn verdien av landbruksproduksjon målt i verdensmarkedsprisen for jordbruk (OECD, 2021, s. 74). Dette tilsier at det norske jordbruket er overvurdert i forhold til resten av verden, noe konsumentene merker.

Figur 2. Prosentandel av bønders totale lønning som kommer av offentlig støtte (OECD, 2021, s. 75).

Det er vanskelig å estimere en kausaleffekt fra de offentlige utgiftene for jordbruksproduksjon til hvordan dette merkes av den ordinære konsumenten på matbutikken, men det er anslått at de norske matvareprisene i 2010 var 21% høyere enn i Danmark, og 36% høyere enn i Sverige (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 44). Dette er resultater av subsidiene og importvernet som merkes på individnivå av konsumenten. Videre illustrasjon av overvurderingen av det norske landbruket i forhold til verdensmarkedsprisen illustreres i Figur 3. Denne modellen viser, som Figur 1, kurver som illustrerer tilbud og etterspørsel, men denne modellen har også tilføyet de økonomiske kostnadene ved den proteksjonistiske jordbrukspolitikken her i Norge. I denne modellen er prisdifferansen mellom verdensmarkedsprisen (P_w) og den norske markedsprisen (P_n) vist i de rutete områdene, denne differansen er importvernet. Videre illustrerer de prikkete områdene den budsjettmessige støtten, denne støtten kan man se er høyere i mer lokale områder, dette er på grunn av de ulike topografiske forutsetningene forklart tidligere. De hvite prikkete områdene er subsidier for å nå grensekostnadene i områdene det blir gitt støtte, denne støtten er vanskelig å fordele helt perfekt i forhold til produksjonen, derfor viser de mørke prikkene overskuddet bøndene får ved imperfekt fordeling. Etter denne redegjørelsen av alle elementene i modellen kan man se at modellen viser hvordan det «blir produsert i hver region inntil den norske markedsprisen (P_n) med tillegg for enhetssubsidien er lik grensekostnaden (GK) i regionen» (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 42).

Figur 3. Den økonomiske offentlige støtten til det norske landbruket gitt ved tilbud og etterspørsel (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 42)

Figur 3 illustrerer herved med de rutete og prikkete områdene det samlede økonomiske beløpet Norge bruker på å beskytte og opprettholde det norske landbruket, dette er jordbruksstøtten. Siden Norge er OECD-landet som bruker mest penger på denne proteksjonismen, vil det være interessant å se nærmere på de faktiske tallene bak modellen i Figur 3. Heldigvis har forfatterne bak boken hvor Figur 3 er hentet fra også inkludert disse tallene i sin bok. De har prøvd å regne ut det samlede økonomiske velferdstapet, men anerkjenner at dette er en krevende oppgave (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 40). Først ser forfatterne isolert på jordbruket og støttebeløpet inn i denne næringen, de finner ut at «det økonomiske velferdstapet ved norsk jordbrukspolitikk stort sett er lik støttebeløpet», og at dette ligger mellom 20 til 25 milliarder kroner hvert år (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 43). Det ble påpekt tidligere hvordan disse støtteordningene påvirker matvareprisene for konsumentene her i Norge sammenlignet med Sverige og Danmark, det er videre estimert at konsumentene i Norge må samlet sett betale 30 milliarder mer i norske matbutikker enn i gjennomsnittlige danske eller svenske butikker (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 44). Ved å vise til matvarepriser i Norge illustrerer forfatterne hvordan hele næringskjeden fra produksjon til konsum påvirkes av den proteksjonistiske politikken. Det vises også til hvor lett de norske samvirkebedriftene kan styre prisene, ettersom disse bedriftene er like beskyttet som bøndene. På grunn av dette har «de tre største leverandørene til butikk en samlet markedsandel på over 80 prosent» (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 44).

Til slutt ønsker forfatterne å kombinere disse faktorene og dermed finne det totale økonomiske velferdstapet. Dette gjøres ved å estimere markedets struktur dersom man fjerner all eksisterende jordbruksstøtte, dette er illustrert i Tabell 1. For å gjøre dette blir det først gjort rede for to antagelser: at konsumnivået er uendret, og at utenlandske jordbruksvarer fungerer som perfekte substitutter for de norske jordbruksvarene, disse to varene er dermed homogene varer (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 47). Disse beregningene fører først og fremst til at den norske jordbruksindustrien blir lagt ned, dette kommer av at kostnadene i disse sektorene i Norge er betydelig mye dyrere enn i det internasjonale markedet. Ressursene frigjort herifra blir derfor allokert til mer lønnsomme sektorer (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 48). Som vist i Tabell 1 vil prisene på mat og drikke, mat, kjøtt og fisk synke med avviklingen av jordbruksstøtte, dette vil skje på grunn av at markedene vil nå ha flere aktører og dermed mer konkurranse. Prisene på de andre elementene inkludert i tabellen vil øke. Resultatet av denne forestilte situasjonen er en økonomisk gevinst på 39 663 milliarder kroner. Det vil si at dagens proteksjonistiske politikk på landbruk fører til et økonomisk velferdstap på nesten 40 milliarder kroner (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 48).

Arbeid	1,031
Kapital	1,007
Valuta	1,006
Konsumprisindeks (numéraire)	1,000
Mat og drikke	0,859
Mat	0,810
Kjøtt	0,588
Fisk	0,976
Hus og varme	1,002
Transport	1,003
Klær og sko	1,002
Andre varer og tjenester	1,002
Økonomisk velferd (millioner kroner)	39 663

Tabell 1. Beregning uten jordbruksstøtte - prisindekser og økonomiske velferd (basisløsning = 1) (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 48).

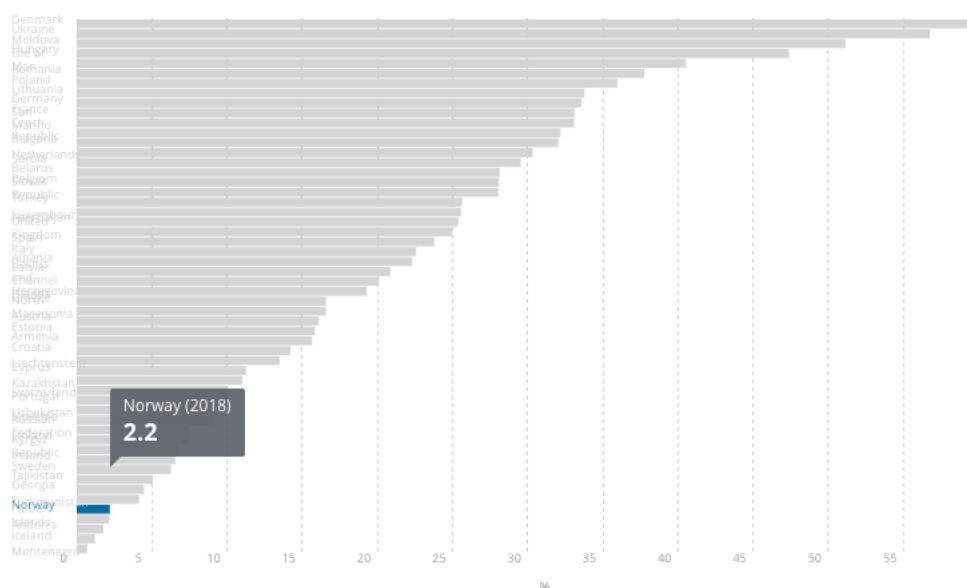
4. Diskusjon

For å aktualisere spørsmålet om Norge burde drive en proteksjonistisk politikk av landbruket er Senterpartiet nevnt, siden Senterpartiet nå har gått inn i regjering med Arbeiderpartiet. Før redegjørelsen av de økonomiske effektene proteksjonisme vil ha, skal det først bli presentert noen standpunkt hos Senterpartiet for å vise hvor de står i spørsmålet om proteksjonisme av landbruket, og dermed hva det norske folk kan forvente av den nye regjeringen. I innledningen ble det presentert noen sitat fra Hurdalsplattformen for hvordan regjeringen ønsker å beskytte det norske landbruket, disse sitatene kan man se er sterkt inspirert av Senterpartiets eget prinsipp- og handlingsprogram for perioden 2021-2025. Etter å ha lest programmet fremstår Senterpartiet skeptiske til internasjonale handelsavtaler og overnasjonale organisasjoner, og de påpeker gjentatte ganger viktigheten av norsk landbruk, dette kan man tydelig se i tre sitater fra programmet: «Styrke importvernet for å utvikle norsk jordbruksproduksjon», «Styrke tollvernet på produkter det er naturlige forutsetninger for å produsere i Norge» og «Arbeide for at framtidige WTO-avtaler og andre handelsavtaler må ivareta retten til egen matproduksjon» (Senterpartiet, 2021, s. 51) Det blir også nevnt hvordan opprettholdelsen av det norske landbruket er viktig for opprettholdelsen av de norske distriktene (Senterpartiet, 2021, s. 49), denne argumentasjonen er tilsvarende argumentasjonen for proteksjonisme nevnt tidligere i teksten. Med disse sitatene som

grunnlag er det trygt å anta at Senterpartiet sin politikk er mer rettet mot proteksjonisme av jordbruket enn en handelsliberalisering av denne sektoren. Det vil derfor være grunn til å se for seg mer enn mindre proteksjonisme fremover med den nye regjeringen. Derfor skal det nå bli analysert hva effektene av dette vil være. Empirien presentert skal nå bli sett i lys av det teoretiske grunnlaget lagt i starten av oppgaven, og det vil derfor vise seg et svar på om Norge burde drive proteksjonisme av landbruket eller ikke.

Det viktigste argumentet mot proteksjonisme er teorien om komparative fortrinn. Som nevnt forklarer denne teorien hvordan land burde produsere de varene de har best forutsetninger for å produsere i forhold til andre land og dermed handle disse varene seg imellom. Gode landbruksforutsetningen betyr godt klima og dyrkbar jord, Norge har som nevnt 2,2% dyrkbar jord av alt landareal. I Europa er det kun fire land med dårligere forutsetninger for dyrkbar jord, Færøyene (2,1%), Andorra (1,8%), Island (1,2%) og Montenegro (0,7%), i toppen finner man Danmark (59,8%), Ukraina (56,8%) og Moldova (51,1%) (The World Bank, 2018). Dette er illustrert i Figur 4. Med andre ord har ikke Norge gode forutsetninger for jordbruksproduksjon. David Ricardo ville mest sannsynlig ment at Norge burde rettet ressursene sine mot annen industri enn jordbruk, jordbruksproduksjon kan heller land som Danmark, Ukraina og Moldova stå for. Ved å sammenligne disse landenes marginale mulighetskostnader med Norge sine vil mest sannsynlig resultatet være at disse landene har komparative fordeler ved jordbruksproduksjon. Norge burde derfor investere i andre industrier, som skipsfart eller fiske (Røste, 2019, s. 192). Dette er selvfølgelig bare basert på teorien, og nærmere tall og analyser kan forklare hvilke industrier Norge burde investere i, men poenget står.

Figur 4. Dyrkbar jord av totalt landareal hos Europeiske land

Som et resultat av avskaffelse av proteksjonisme og innføringen av komparative fortrinn vil næringsintern handel oppstå, som vil si at den norske konsumenten vil få et betydelig større utvalg av varer fra jordbruk. Tilbudet vil øke og prisen synke, slik det er illustrert i Figur 1. For å illustrere hva dette vil gjøre med det norske markedet kan kjernen i Figur 1 overføres til Figur 3. Dersom den norske jordbruksstøtten ble fjernet, og man åpnet markedet for utenlandske varer ville tilbudet (LGK) økt, dermed ville de prikkete og rutete områdene i Figur 1 forsvunnet ved flytting av tilbudet (LGK) til høyre. Resultatet av dette har heldigvis blitt gjennomgått tidligere, det norske markedet ville opplevd et skifte til prisindeksene presentert i Tabell 1, og det norske folk hadde unngått et økonomisk velferdstap på nesten 40 milliarder kroner (Melchior & Sverdrup, 2015, s. 48).

Ser man proteksjonisme i lys av de økonomiske teoriene om komparative fortrinn og næringsintern handel viser det seg at frihandel og liberalisering av jordbruket er det mest gunstige for den norske befolkningen, men dette er ut ifra et økonomisk perspektiv. Som forklart gjennomgående i denne teksten eksisterer det flere faktorer bak den proteksjonistiske politikken ført, som nevnt kan det se ut til at støtten bak proteksjonisme ikke kommer av manglende informasjon rundt kostandene av proteksjonisme, men heller at proteksjonisme ivaretar andre formål (Nguyen, Spilker & Bernauer, 2021, s. 405). Formålet det kan se ut til tiltrekker mest oppmerksomhet, både i litteraturen og partipolitikken, er målet om å holde distriktene i live. Ved å opprettholde proteksjonismen av jordbruket argumenteres det for at dette vil føre til opprettholdelsen av lokalsamfunnene, som mange verdsetter høyt. Overlever den lokale næringen, vil også de lokale samfunnene overleve. Skal vi tro Rodrik er også proteksjonismen på plass for å sikre våre nasjonale demokratiske strukturer. Konsumenter bryr seg om produksjonen av det de konsumerer, de er tydeligvis villige til å betale ekstra for gode arbeidsvilkår, trygge varer og at produksjonen blir skattet i hjemlandet (Rodrik, 2012, s. 178-184). Dette er legitime politiske argumenter for proteksjonisme, men det har blitt funnet lite økonomisk fundament i slik argumentasjon.

5. Konklusjon

I innledningen ble problemstillingen stilt: «Hva er de økonomiske effektene av en proteksjonistisk politikk av agrikulturen, og burde Norge drive slik politikk?». Etter gjennomgangen av empiri og ulik teori både for og imot proteksjonisme er det rimelig å konkludere med at proteksjonistisk politikk av agrikulturen fører med seg en tung økonomisk byrde, en byrde i form av et økonomisk velferdstap på nesten 40 milliarder kroner. Denne

byrden kan det se ut til at vi kan bli kvitt dersom proteksjonismen av jordbruket ble avviklet og man åpnet landet for mer handel av jordbruksvarer. Etter en gjennomgang av Hurdalsplattformen og Senterpartiets politikk er det ingen grunn til å tro at denne avviklingen vil skje i nærmeste fremtid. Det kan heller se ut til at det vil bli mer proteksjonistiske tendenser av landbruket, dette for å beskytte lokale samfunn, selv om Norge tydeligvis ikke er et land som er topografisk skapt for jordbruk. Svaret på om Norge burde drive en proteksjonistisk politikk varierer fra hvilke hensyn man tar, etter denne analysen kan det se ut til at politikken skaper proteksjonisme, og økonomien skaper frihandel. Politisk har folket talt for mer proteksjonisme, men de økonomiske effektene av proteksjonisme er store tap, og ut ifra det økonomiske synspunktet burde ikke Norge drive en slik politikk.

6. Referanser

- Melchior, A., & Sverdrup, U. (2015). Interessekonflikter i norsk handelspolitikk. In *Interessekonflikter i norsk handelspolitikk* (pp. 35–58). Universitetsforlaget.
<https://doi.org/10.18261/9788215050010-2020-04>
- Nguyen, Q., Spilker, G., & Bernauer, T. (2021). The (still) mysterious case of agricultural protectionism. *International Interactions*, 47(3), 391–416.
<https://doi.org/10.1080/03050629.2021.1898957>
- OECD. (2021). *Policies for the Future of Farming and Food in Norway*. OECD Agriculture and Food Policy Reviews. https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/policies-for-the-future-of-farming-and-food-in-norway_20b14991-en
- Rodrik, D. (2012). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy* (Reprint edition). W. W. Norton & Company.
- Røste, O. B. (2019). *Politikk og økonomi for statsvitere* (2.). Gyldendal Akademisk.
- Senterpartiet. (2021). *Senterpartiets prinsipp- og handlingsprogram 2021-2025*.
<https://www.senterpartiet.no/politikk/vedtatt-politikk/program/program>
- Statsministerens kontor. (2021). *Hurdalsplattformen* [Rapport]. regjeringen.no.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/hurdalsplattformen/id2877252/>
- Steger, M. B. (2020). *Globalization, A Very Short Introduction* (5. utg.). Oxford University Press.
- Stilwell, F. (2012). Political Economy: The Contest of Economic Ideas, 3rd Edition. In *OUP Catalogue*. Oxford University Press.
<https://ideas.repec.org/b/oxp/obooks/9780195575019.html>
- The World Bank. (2018). *Arable land (% of land area)—Norway / Data*. Retrieved October 19, 2021, from
<https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.ARBL.ZS?contextual=region&end=2018&locations=NO&start=2018&view=bar>